

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXXIX

P R E S I D E N C Y

Book 14

VLADAN ĐORĐEVIĆ

ON THE OCCASION OF THE 176th ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

BELGRADE 2020

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXIX

ПРЕДСЕДНИШТВО

Књига 14

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ

ПОВОДОМ СТО СЕДАМДЕСЕТ ШЕСТ ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

БЕОГРАД 2020

Организациони одбор
академик Владимир Кањух
академик Радоје Чоловић
дојисни члан Мира Радојевић
дојисни члан Јован Делић
Вера Бајићина, секретар

Рецензенти
академик Василије Крстић
академик Нада Милошевић Ђорђевић
академик Миодраг Чолић
академик Љубодраг Димић
проф. др Душан Иванић
проф. др Горан М. Максимовић

Главни уредник
академик Зоран Кнежевић

Уредници
академик Владимир Кањух
академик Радоје Чоловић
дојисни члан Мира Радојевић
дојисни члан Јован Делић

Издавач
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектура
Младенка Савичић

Коректура
Рајка Павловић

Дизајн корица
Драјана Лацмановић–Лекић

Штампа
Службени гласник, Београд

ISBN 978-86-7025-888-4

Тираж 400 примерака

© Српска академија наука и уметности, 2020.

С А Д Р Ж А Ј

Реч уредника.....	9
Василије Ђ. Крестић: <i>Владан Ђорђевић и Српско учено друштво</i>	11
Vasilije Đ. Krestić: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Learned Society (SLS)</i>	17
Вељко Тодоровић: <i>Владан Ђорђевић и српска војска</i>	19
Veljko Todorović: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Army</i>	35
Вељко Тодоровић, Јово Зељковић: <i>Владан Ђорђевић и историја Српској војној саниџерији</i>	37
Veljko Todorović, Jovo Zeljković: <i>Vladan Đorđević and the History of the Serbian Medical Corps</i>	52
Радоје Чоловић, Владимир Кањух: <i>Владан Ђорђевић и Српско лекарско друштво</i>	53
Radoje Čolović, Vladimir Kanjuh: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Medical Society</i>	68
Радоје Чоловић: <i>Прикази, предавања и дискусије др Владана Ђорђевића на састанцима Српској лекарској друштва</i>	71
Radoje Čolović: <i>Dr Vladan Đorđević's Presentations, Lectures and Discussions at the Serbian Medical Society Meetings</i>	80
Зоран Вацић: <i>Народна медицина у Срба написао др Владан Ђорђевић</i>	81
Zoran Vacić: <i>Narodna medicina u Srba by Dr Vladan Đorđević</i>	103
Радоје Чоловић: <i>Владан Ђорђевић иницијатор и оснивач „Српској друштва за приватну помоћ рањеницима и болесницима“ (Српској друштва Црвеној крсти)</i>	105
Radoje Čolović: <i>Vladan Đorđević, Initiator and Founder of „The Serbian Society for Private Assistance to the Wounded and Sick Soldiers“ (Serbian Red Cross Society)</i>	116

Гордана Лазаревић: Улога др Владана Ђорђевића као уредника и власника часописа Отаџбина у развоју здравствене културе.....	117
Gordana Lazarević: <i>Vladan Đorđević's role as the editor and owner of the journal Otažbina in building a culture of health</i>	136
Зоран Ваџић: Реформа помоћи сиромашнима – допринос Владана Ђорђевића	137
Zoran Vacić: <i>Reform of help to the Poor – Vladan Đorđević's Contribution</i>	150
Радоје Чоловић: Др Владан Ђорђевић, први почасни доктор медицинских наука Универзитета у Београду	153
Radoje Čolović: <i>Dr Vladan Đorđević, the first Honorary Doctor of Medical Sciences of the University of Belgrade</i>	164
Зоран Ваџић: „Мизерија практичној животи“ Владана Ђорђевића	165
Zoran Vacić: <i>Vladan Đorđević's "Misery of Practical Life"</i>	184
Борис Милосављевић: Породица и порекло Владана Ђорђевића	185
Boris Milosavljević: <i>Vladan Đorđević's Family and Background</i>	203
Драган Симеуновић: Полемика др Владана Ђорђевића са српским социјалистима о „сиротињској болници“ и радничком питању	205
Dragan Simeunović: <i>The Polemic of Dr Vladan Đorđević with Serbian Socialists About "the Hospital for the Poor" and the Labour Issue</i>	237
Мирослав Перишић: Дипломатски дани Владана Ђорђевића у Атини	239
Miroslav Perišić: <i>Vladan Đorđević's Diplomatic Service in Athens</i>	251
Петар В. Крестић: Шест писама Стојана Новаковића Владану Ђорђевићу 1893. године	253
Petar V. Krestić: <i>Six Letters that Stojan Novaković sent to Vladan Đorđević in 1893</i>	270
Славенко Терзић: Балкански хоризонти Владана Ђорђевића	271
Slavenko Terzić: <i>Balkan Horizons of Vladan Đorđević</i>	292
Милић Ј. Милићевић: Државне и друштвене промене за време председништва Владана Ђорђевића (октобарској режима) 1897–1900. године	293
Milić J. Milićević: <i>State and Social Changes During the Presidency of Vladan Đorđević (October Regime) 1897–1900</i>	306
Војислав Г. Павловић: Конкордатско питање за време владе Владана Ђорђевића	307
Vojislav G. Pavlović: <i>The Concordat Issue During the Government Led by Vladan Đorđević</i>	319

Владимир Јовановић: <i>Владан Ђорђевић и Ивањдански атентат</i>	321
Vladimir Jovanović: <i>Vladan Đorđević and the Ivandan Assassination Attempt</i>	340
Ђорђе Ђурић: <i>Владан Ђорђевић и Јован Жујовић, њихов политички судбина два разочарана обреновићевца</i>	343
Đorđe Đurić: <i>Vladan Đorđević and Jovan Žujović, the Political Destiny of two Disillusioned Supporters of the Obrenović Dynasty</i>	360
Јован Делић: <i>Владан Ђорђевић у науци о књижевности</i>	363
Jovan Delić: <i>Vladan Đorđević and the Science of Literature</i>	377
Душан Иванић: <i>Владан Ђорђевић и српски реализам</i>	379
Dušan Ivanić: <i>Vladan Đorđević and Serbian Realism</i>	385
Љиљана Костић: <i>Аутобиографски и поезијски дискурс Владана Ђорђевића</i>	387
Ljiljana Kostić: <i>Vladan Đorđević's Autobiographical and Poetic Discourse</i>	397
Татјана Јовићевић: <i>Историја, фикција, актуелност – причавање и поруке у прози Владана Ђорђевића</i>	399
Tatjana Jovičević: <i>History, Fiction, Actuality – Storytelling and Messages in the Prose of Vladan Đorđević</i>	415
Јована М. Јосиповић: <i>Митолошка романтичарска љубави и страсти у Кочиной крајини</i>	417
Jovana M. Josipović: <i>Mythopoetics of Romantic Love and Passion in Kočina krajina</i>	426
Драгана Вукићевић: <i>Голгота – поезија мелодрамске прозе</i>	427
Dragana Vukičević: <i>Golgotha – The Poetics of Melodramatic Prose</i>	445
Снежана Милосављевић Милић: <i>Слика владара између историјске и књижевне наративе у роману У фронт Владана Ђорђевића</i>	447
Snežana Milosavljević Milić: <i>A Portrait of a Ruler Between Historiographic and Literary Narration – U front by Vladan Đorđević</i>	455
Горан М. Максимовић: <i>Путописна проза Владана Ђорђевића</i>	457
Goran M. Maksimović: <i>Travelogue Prose by Vladan Đorđević</i>	468
Зорица Несторовић: <i>Радо Владана Ђорђевића у области драме</i>	469
Zorica Nestorović: <i>Vladan Đorđević's Work in the Field of Drama</i>	484

Радослав Ераковић: <i>Лекар, њојџуковник и невешџи коњаник: мемоарско-дневничка сучељавања Владана Ђорђевића и Пере Тодоровића</i>	485
Radoslav Eraković: <i>Physician, Lieutenant Colonel and Unskilful Equestrian: Literary Rivalry Between Vladan Đorđević and Pera Todorović</i>	495
Гордана Илић Марковић: <i>Бечке џодине Владана Ђорђевића</i>	497
Gordana Ilić Marković: <i>Die Wiener Jahre von Vladan Đorđević</i>	514
Драгана Бедов: <i>Успомене Владана Ђорђевића – између сведочења и настојања</i>	515
Dragana Bedov: <i>Uspomene by Vladan Đorđević – Between Testimony and Aspiration</i>	541

РЕЧ УРЕДНИКА

На предлог Одељења медицинских наука, Председништво Српске академије наука и уметности је 2020. годину посветило академику Владану Ђорђевићу. Четворочлани Одбор добио је изузетно тежак задатак да, на начин како су већ представљени истакнути чланови Академије, Јован Цвијић, Михаило Петровић Алас, Стојан Новаковић и Слободан Јовановић, нашој и страниој јавности што потпуније представи академика Владана Ђорђевића, који је током свог, за своје време врло дугог живота, уз изврсне личне способности, испољио широка интересовања и дао изузетне доприносе у разним областима у којима је делао и којима је често давао и лични печат.

Владан Ђорђевић је био један од првих Срба пореклом из Србије који су завршили студије медицине, први српски хирург у данашњем смислу речи који је у области хирургије и српске медицине, војном и грађанском санитету, медицинској публицистици, издаваштву и преводилаштву у медицини, оставио изузетно дубоке трагове. Уз то, он је био изузетан друштвени радник, оснивач три велика друштва која и данас постоје и успешно раде, председник Одбора београдске општине, успешан министар просвете и црквених дела, министар привреде, вишегодишњи дипломата у Грчкој и Турској, три године председник Владе и министар иностраних дела, истакнути национални радник, који се успешно огледао и у књижевности као писац приповедака, историјских романа, путописа, преводилац, оснивач, власник и уредник часописа *Ошацибина*, једног од најбољих часописа у другој половини деветнаестог века, припадник једне изузетне генерације српске интелигенције која је дала огроман допринос обнови српске државе и њених институција.

У свом изузетно богатом животу, био је активни учесник четири рата, француско-пруског (1870/71), начелник српског војног санитета у два српско-турска рата (1876–78) и српско-бугарског рата (1885) и заточеник у Првом светском рату. Сретао је најистакнутије људе свога времена, из области медицине, књижевности, политике, дипломатије, разговарао и преговарао са неким од најзначајнијих државника свога времена, био гост председника, краљева, царева и султана, али и политички осуђеник и заточеник.

Да би што боље одговорио овом врло захтевном задатку, Одбор је одлучио да се у Галерији Српске академије приреди изложба о животу и делу Владана Ђорђевића са репрезентативним каталогом, да се организује научни скуп о његовом животу и делу, да се изда двојезично издање о његовом животу, делу и времену у коме је деловао, да се изда зборник

радова са научног скупа и да се издају његове „Успомене“, које у рукопису скоро цео век чекају на објављивање.

Чланови Одбора су поделили задатке. Академици Владимир Кањух и Радоје Чоловић су се старали о прилозима о академику Владану Ђорђевићу који су на било који начин у вези са медицином, дописни члан САНУ Мирјана Радојевић о радовима који се односе на његову делатност у дипломатији, државним и државничким пословима, а дописни члан Јован Делић о радовима из области књижевности.

Чланови Одбора изражавају велику захвалност свим ауторима прилога, а посебно рецензентима, академицима Василију Крестићу, Нади Милошевић Ђорђевић, Миодрагу Чолићу и Љубодрагу Димићу, и професорима Душану Иванићу и Горану М. Максимовићу, који су уложили велики труд да анализирају и оцене прилоге који се налазе у књизи.

О Владану Ђорђевићу су написане књиге и бројни радови, анализирани су његове делатности у разним областима, одржавани су научни скупови, држана предавања и припређиване изложбе. По сазнању Одбора, ово је први пут да се на једном месту настоји да се осветле његове делатности у свим областима у којима је делао, медицини, књижевности, друштвеним, дипломатским, државним и државничким и другим областима.

Свесни да ни на једном научном скупу о Владану Ђорђевићу није могуће рећи све, и да ће увек остати нешто што није обухваћено и анализирано, чланови Одбора се ипак надају да ће њихов труд и труд великог броја приложника у књигама и предавача на научном скупу помоћи да учесници скупа и читаоци пратећих публикација стекну једну потпунију слику о животу и делу академика Владана Ђорђевића.

Одбор је био одлучио да се научни скуп одржи на 176. годишњицу рођења академика Владана Ђорђевића и да се радови планирани за научни скуп објаве у књизи „Владан Ђорђевић, живот и дело“ пре одржавања скупа 3. и 4. децембра 2020. године.

Нажалост, иако су све припреме биле обављене, због пандемије изазване корона вирусом и рестрикција које су уведене у циљу њеног сузбијања, одржавање научног скупа у планирано време није било могуће, тако да је скуп морао да се одложи и биће одржан чим то буде било могуће.

Уредници

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ ИНИЦИЈАТОР И ОСНИВАЧ „СРПСКОГ ДРУШТВА ЗА ПРИВАТНУ ПОМОЋ РАЊЕНИЦИМА И БОЛЕСНИЦИМА“ (СРПСКОГ ДРУШТВА ЦРВЕНОГ КРСТА)

РАДОЈЕ ЧОЛОВИЋ*

С а ж е т а к. – Током службе у пруском војном санитету за време Француско-немачког рата 1870/71. године, др Владан Ђорђевић се уверио у огромну и незаменљиву улогу „приватне помоћи“ у збрињавању ратних рањеника и болесника, па је одлучио да покуша такво друштво основати у Србији. После три неуспела покушаја, он је 2. и 8. јануара 1876. године одржао два „јавна предавања“, која је исте године објавио у књизи *Црвен крст на белој засијави*, у којима се снажно залажио за оснивање *Српског друштва за приватну помоћ рањеницима и болесницима*. Захваљујући изврсној аргументацији, његов предлог је прихваћен. Направио је и детаљан пројекат његове организације, дефинисао методе рада и финансирања и написао нацрт друштвеног *Устава* који је усвојен са минималним корекцијама. Друштво, основано 25. јануара 1876. било је убрзо прихваћено у Међународну организацију Црвеног крста а 24. марта 1876. године, Србија је прихватила Женевску конвенцију о заштити ратних рањеника и санитетског особља.

Кључне речи: др Владан Ђорђевић, Српско друштво за приватну помоћ рањеницима и болесницима, Друштво Црвеног крста

ОСНИВАЧ СРПСКОГ ДРУШТВА ЗА ПРИВАТНУ ПОМОЋ РАЊЕНИЦИМА И БОЛЕСНИЦИМА (СРПСКОГ ДРУШТВА ЦРВЕНОГ КРСТА)

Кад је августа 1870. године током Француско-пруског рата стигао у помоћ пруском војном санитету, др Владан Ђорђевић био је изненађен да рањенике обеју зараћених страна у позадини лече и негују искључиво цивилни лекари и добровољне болничарке. О томе је писао у свом другом војно-лекарском писму и детаљно говорио у „јавним предавањима“ која је у корист херцеговачких устаника, у дворанама београдске Грађанске касине држао 2. и 8. јануара 1876. године, а ускоро и објавио у књизи *Црвен крст на белој засијави* у којој је написао:

* Српска академија наука и уметности

„Када сам у августу 1870. године био у Мајнцу, да се као драговољац-лекар понудим на службу у немачким војскама за време рата, једна ми се ствар учинила необична. На железничкој постаји, под једном грдно великом дугачком шупом, беше импровизирана болница са дугачким низом сламњача на патосу, и на тим сламњачама видех грдну гомилу рањених Немаца, Француза и Туркоса, за које ми рекоше да су онога часа стигли са крвавих војишта у Француској, и да ће их чим се ту мало поткрепе [...] и чим им се ране оперу и превију, послати на паробродима низ Рајну даље, у резервне ратне болнице“.

„На толико рањеника не видех ни једног војног лекара. Сви лекари који превијаху ране беху у цивили, сви људи који им помагаху у томе послу беху грађани из Мајнца, њихове жене, њихове сестре и кћери, и све то мушкиње и женскиње носаше око леве мишице знак, белу траку од платна са црвеним крстом у среди“.

„Истота дана састао сам се са др Шмитом, јединим војним лекаром, који беше остао у Мајнцу, и он ми је ту загонетку протумачио овако: ‘Ми имамо преко две хиљаде војних лекара, уз њих се придружило још две хиљаде цивилних, који су се понудили исто као и ви, да служе у нашој војсци за време рата, па опет једва ће то бити доста за помоћ у првој линији на завојишту и у ратним болницама. Овамо дакле, у пограничним гарнизонима, остављен је само по који уморни старац [...] а службу у свим болницама државним и приватним, које су све већ пуне рањеника, врше цивилни лекари са болничарима и болничаркама, које нам на хиљаде даје наша дивно организована драговољна приватна помоћ рањеницима и болесницима. Сви они људи које сте видели на железничкој постаји са санитарским знамењем на левој мишици, све су то чланови наших драговољних приватних друштава за помоћ рањеницима и болесницима, а таквих друштава имамо данас у Немачкој преко две стотине“.

„И док сам на пароброду Јозеф Милер распоређивао рањенике по резервним ратним болницама дуж Рајне, свуда сам налазио велике резервне болнице са стотинама постеља, са обилатим лекарским, апотекарским и нудилачким особљем, са најпотпунијом спремом, и то све беше поникло приватном иницијативом, све то беше подигнуто и издржавано скоро годину дана једино приватним сретствима тих драговољних дружина“.

„Када сам доцније, у зиму те године, постао лекар једног одељка у великој резервној ратној болници у Франкфурту на Мајни, у којој сам служио три месеца, ту сам тек имао прилике да видим, како је чисто и узвишено било одушевљење у оних људи и оних жена које понеше санитарско знамење. [...] За три месеца [...] прошло је кроз нашу болницу близу хиљаду болесника и рањеника. Све што је било потребно да се подигне и намести та болница, све што је требало за лечење, храну, преобуку те хиљаде људи, 16 лекара, цео болничарски персонал, све је то о свом трошку издржавало франкфуртско друштво за приватну помоћ, а осим наше болнице издржавало је једну исто тако велику болницу с оне стране Мајне у Саксенхаузену и трећу у самој вароши. Поред најмљених слугу и болничара, у свакој бараки, служила је од јутра до мрака и по једна госпођа из најбољих грађанских и племићких кућа“.

„Те госпође су асистирале при најгрознијим операцијама, вршиле сваку заповест лекарску најсавесније и сопственоручно, не плашећи се од крви, не гадећи се од гноја, већ непрестано помишљајући, да су оне сад и отац и мајка тим јадним рањеницима. У мом

одељку беше највише рањених Француза, па је била радост за свако филантропско срце видети, како те племените жене негују и своје горде непријатеље“.

„По ваздан су се те благословене жене бринуле за сваку и најмању потребу болесника и рањеника, по ваздан крpile шиле и рубиле, управљале у кујни и у перионици, писале овоме болеснику писмо кући, тешиле оног јадника, који је на самрти, и трудиле се да му буду уместо најближега рода, једном речју те жене беху анђели по стрпљењу, по милосрђу, по издржљивости крај болесничких постеља“.

„Ја сам прошао с транспортима рањеничким два пута чак до Франкфурта на Одри, видео сам све болнице у Берлину, и у њима сам видео као просте болничарке Кнегињу Бизмарковицу, грофицу Роановицу и т.д. Једном речју, од царице Августе, која је заштитник свију главних драговољних дружина за помоћ рањеницима и болесницима, па до најсиромашније раденице, све то беше притрчало у помоћ било својим новцем, било својом личношћу. Изгледаше ми, као да се цео немачки народ поделио у две половине. Једна беше изашла са оружјем у руци да брани слободу и част отаџбине, да брани уједињење немачког народа [...] а друга половина беше такоређи напустила све своје приватне послове, па беше посветила целу своју снагу неговању и лечењу рањеника и болесника, беше се посветила старању за њихове остављене и уцвељене породице, за њихову сирочад“ [1].

После таквих искустава у француско-немачком рату, Ђорђевић је настојао да се и у Србији оснује *Приватно друштво за помоћ ратним рањеницима и болесницима*.

Први предлог за оснивање једног таквог друштва у Србији, Владан Ђорђевић је изнео у писму „Петој скупштини Уједињене омладине српске где буде“ које је објављено у Каљевићевој Србији бр. 110, стр. 378 од 19. августа 1870. године, (по старом календару) у коме се каже: „Како је према данашњим политичким одношајима могуће да ће се државна судба српскога народа почети брзо решавати“ и како је „бар вероватно да ће наш нараштај доживети ту величанствену ал’ ужасну и огромну борбу за ослобођење и братско уједињење балканскога тропоља“, и „како је извесно да ће у тој борби многе стотине наше рођене браће изгубити свој живот те тако оставити без заштите своје породице и своју сирочад, а друга браћа такође стотинама остати богаљи и за цео живот неспособни да набаве себи и својима насушни хлеб“, а „како је из свију досадашњих ратова доказано, да је скоро половина рањеника, и то често таквих који би иначе могли савршено оздравити, умирало само с тога што није било на време довољне помоћи и неге“ и да се у „великом рату 1866. искусило, да је организована драговољна народна помоћ и нега рањеницима и болесним војницима помагала бар толико исто ако не и више од скупоценог и дуго спреманог државног војног санитета“, те је с тога предложио да Скупштина реши да се „стални годишњи одбор омладински постара да покуша све кораке који су могући не би ли уједињена омладина српска, као преставник морално-уједињеног народа српског, могла приступити женевској конвенцији од 22. Августа 1864“ ... и „да стални годишњи одбор омладински учини све што је могуће да се у сваком месту у коме има пријатеља српској народној слободи и уједињењу, што скорије образује омладинско друштво за помоћ и неговање рањеника наше народне војске и за помагање сирочади коју оставе након себе наше сјајне жртве за слободу“ [1].

Други предлог дао је у другом војно-лекарском писму које је написао 8. јуна 1871. године (иначе сва три војно-лекарска писма, писана из Беча 1., 8, и 16. јуна 1871. објавио је 1872. године као књигу, коју је наградило Министарство војно). У њему је предложио да „приватну, драговољну, братску помоћ жртвама рата од стране грађанских мушких и женских лица треба почети оснивати одмах“, јер ће бити „касно ако се потреба за њом увиди тек кад буде букнуо рат“. Писао је да се већ показало корисним, да у ратно доба приватном помоћи, бреме и финансијски терет треба скинути с леђа државне касе чак и у много богатијим земљама него што је Кнежевина Србија. Предлажио је да се одмах „овога посла прихвате женска чељад из бољих кућа“, па је навео да је „у прајским лазаретима као просте нудиље видео жене прајских принчева, министара, највећих благородника“, да је у одељењу професора Есмарха у Берлину као просте нудиље „видео жену војног министра Роана, жену канцелара Бисмарка и друге“, па да, ако је тако нешто могуће „у земљи са 1.000. годишњим сталезним предрасудама, зашто то не би ишло у земљи, у којој нема никаквих других разлика до по личној вредноћи и поштењу?“. Предложио је и да се одмах почне са „прикупљањем и чувањем санитетског материјала“, али нажалост, „они који су то прочитали сигурно би се на прсте могли избројати“, тако да ништа није било предузето на остварењу изнетих предлога [2].

Кад је 1872. године био „општинар“ Београдске вароши залагао се да се почну подизати „хуманитарни заводи“ који су потребни, не само у ратно, него и у мирно доба. На седници одржаној априла 1872. године „са цифрама је показао да је могуће задовољити све те потребе за целу земљу без иједне паре приреза“. Због тих предлога, био је чак нападнут као „паликућа и пустахија“, тако да је предлог пропао [3].

Четврти покушај „да се оснује по Србији једна мрежа од дружина и одбора који би у мирно доба спремали све што треба рањеницима и болесницима у ратно доба“ учињено је крајем 1875. године понудивши се да у београдској Грађанској касини одржи два предавања „у корист херцеговачких рањеника“. Кад је предлог прихваћен, 2. и 8. јануара 1876. одржао је два „јавна предавања“ у препуној сали београдске Грађанске касине, која је убрзо објавио у књизи *Црвен крст на белој засџави*, најпре у засебном издању а затим под насловом *Јавна предавања Владана Ђорђевића*, у којој су заједно објављене књиге *Црвен крст на белој засџави*, и *Да њомојнемо браћо, њравој сиротињи нашој* [1].

За припрему предавања, Ђорђевић је проучио скоро 40 књига, мемоара, брошура и чланака о „приватној помоћи“ ратним рањеницима и болесницима. Део првог предавања посветио је историјату милосрђа и „приватне помоћи“ која је указивана рањеницима и људима у невољи, почев од грчког историчара Ксенофонта па до тог доба. Највише се задржао на књизи Анрија Динана, учесника Битке код Солферина која се одиграла 24. јуна 1859. године између француске војске и војске Пијемонта-Сардиније које су предводили Наполеон III и Виктор Емануел II на једној страни, и војске Аустрије на другој, коју је годину дана касније објавио под насловом *Un Souvenir de Solferino* (*Успомена на Солферино*). У тој бици рањеници често нису добили било какву медицинску помоћ, или је она каснила и до 36 сати. Штавише, није било никога ни да их напоји. Дешавало се и

да се сахрањују још увек живи рањеници који су били изгубили свест због крвављења и изнемоглости. Ломбардијски сељаци су са погинулих скидали обућу и одећу, при чему нису били поштеђени ни рањеници.

Динан, чија је књига побудила велики интерес у цивилизованим земљама Европе, започео је акцију за оснивање једне међународне организације која би имала своје одборе у свим земљама и која би се старала да рањеници свих зараћених страна буду заштићени, да им се указује помоћ и од непријатељске стране и да буде заштићено целокупно особље, лекари, сестре, болничари и помоћно особље које им указује помоћ. Предложио је оснивање „помагачких друштава“, чији би чланови помагали извлачење рањеника из борбе, помагали у завојаштима, при транспорту рањеника у ратне болнице, која би оснивала и држала своје болнице и олакшала тешко бреме које у рату пада на државу. У Женеви је основано друштво *La Société genevoise d'utilité publique*, које је себи поставило циљ да „потпомаже развитак човекољубља“. На седници од 9. фебруара 1863. године, Друштво је разматрало предлог Анрија Динана „да се још у мирно доба оснују помагачка друштва, која би имала задатак, да у ратно доба указују прву помоћ рањеницима, спремивши за тај посао одушевљене и способне драговољце“. 26. октобра 1863. одржана је *Међународна конференција* 18 изасланика 14 влада, 6 изасланика разних друштава и 7 „без мандата“. После четири дана, Конференција је донела одлуку у 10 тачака, коју са малим адаптацијама дајемо онако како ју је у својој књизи Владан дао. Предложено је:

1. Да се у свакој држави и свакој земљи оснује по један (главни) одбор са задатком да у случају рата свим средствима притекне у помоћ војно-санитетској служби.
2. Да се за помоћ том одбору могу образовати пододбори подређени главном одбору.
3. Да сваки одбор ступи у везу са владом своје земаље, да би она у случају потребе прихватила његове услуге.
4. Да у мирно доба, одбори и пододбори припремају све што је неопходно за случај рата, нарочито материјал и да едукују добровољне болничаре за ту службу.
5. Да у ратно доба одбори зараћених страна свим средствима помажу својој војсци, спремају и у посао уводе добровољне болничаре, и у договору са војним властима оснивају установе за лечење рањеника и да се за помоћ могу обратити и одборима неутралних држава.
6. Да одбори на позив или уз допуштење војних власти на бојиште шаљу добровољне болничаре, који се стављају под команду војних власти.
7. Да добровољни болничари од својих одбора добијају све што им је потребно за издржавање.
8. Да у свим земљама носе заједничко обележје – белу повеску око леве руке са црвеним крстом на њој.
9. Да се одбори и пододбори разних земаља могу састајати на међународним конгресима ради размене искустава и договора о мерама које би требало предузимати у циљу бољег остварења својих задатака.
10. Да се међусобна обавештавања одбора разних држава (за сада) одржавају преко одбора у Женеви.

Осим ове одлуке, Међународна конференција усвојила је и „жеље“:

1. Да све владе дају највишу заштиту одборима који се буду образовали у њиховим земљама, и да им колико год је могуће олакшају остварење постављених циљева.

2. Да зарађене стране прокламују неутралност амбуланти и ратних болница, званичног и приватног санитетског особља, рањеника и становника из околине, који им потекну у помоћ.

3. Да се установи јединствено обележје за санитетско особље свих армија, или бар за све санитетско особље једне војске.

4. Да се у свим државама усвоји јединствена застава за завојишта и болнице.

Конференција је у ствари изразила оно што је већ било исказано као општа потреба, па је већина европских држава прихватила изнете предлоге и у њима су се почела оснивати „приватна друштва за помоћ рањеницима“. Тако су већ 1864. године у више земаља основана друштва у која су се укључили људи из највиших друштвених слојева, мушкарци, жене и девојке, који су се посветили остваривању циљева Друштва.

Влада Швајцарске федерације позвала је 6. јуна 1864. године све европске и неколико америчких влада да пошаљу своје пуномоћнике на конгрес у Женеви, како би се договорили о једном „међународно-правном уговору за олакшање судбине ратних рањеника“. Конгрес је почео 8. августа 1864. са намером да се у међународно право унесе начело „неутралности рањеника и целог особља које је ангажовано у давању помоћи“, што је свечано прихваћено „међународном конвенцијом“ 22. августа 1864. коме су приступиле скоро све европске земље. Кнежевина Србија Конвенцији је приступила 24. марта 1876. године.

Конвенција је садржавала одредбе:

1. Да се у време рата завојишта и војне болнице признају као неутралне, да их зарађене стране поштују и бране све док у њима има рањеника а да неутралност престаје ако завојишта и болнице чувају оружане снаге.

2. Да болничко и особље завојишта, лекари, апотекари, болничари, носиоци рањеника, и војни свештеници, и др. уживају неутралност докле год прикупљају рањенике и помажу им.

3. Да то особље може наставити свој посао и кад падне у руке непријатеља, да и тада, ако хоће, може слободно отићи за својом војском, а ако остане да негују своје рањенике и болеснике, војска у чијој су надлежности, чим заврше свој посао, има их предати предстражама непријатеља (тј. војсци којој су припадали).

4. Да опрема војних болница остаје под влашћу ратних закона и да санитетско особље тих болница при повлачењу може понети само своју личну имовину, за разлику од амбуланти које задржавају сву своју опрему.

5. Да становници земље који притекну у помоћ рањеницима у којој се воде борбе, остају слободни, тј. не сматрају се заробљеницима и да војне старешине зарађених страна имају дужност да их обавесте да ће се сматрати неутралним уколико буду помагали рањеницима и да ће сваки поједини рањеник представљати заштиту куће која га је примила на лечење и да се у њу не могу усељавати трупе победника, и да ће ратне намете плаћати мање него други.

6. Да свака зараћена страна мора сакупљати и лечити рањенике обе зараћене стране и да чим то околности допусте, ако се обе стране договоре, армијски команданти могу међусобно разменити рањенике, да се рањеници, који су по оздрављењу постали неспособни за војну службу шаљу право својим кућама а они који после оздрављења буду способни за војну службу, имају се ослободити ако дају реч да се у томе рату више неће борити и да се транспорти рањеника и пратећи персонал имају сматрати потпуно неутралним.

7. Да свака војна болница, свака амбуланта, сваки санитетски транспорт, поред своје државне, има и заједничку санитетску заставу, а сваки члан санитетског особља носи санитетске ознаке које издају војне власти, и да се на санитетској застави и на знамењу налази црвен крст на белом пољу.

8. Да су за потпуно извршење конвенције, према упутствима својих влада и према главним начелима њеног уговора, одговорни главни команданти зараћених страна.

9. Да су земље које су конвенцију већ прихватиле, одлучиле да понуде и остале владе, које нису могле послати своје пуномоћнике на овај Конгрес, да Конвенцију накнадно прихвате и да ће се

10. Конвенција потписивати у Берну, што је пре могуће, а најдаље за 4 месеца.

Пошто је Женевска конвенција прогласила неутралност „помагача“, оснивање „друштва приватне помоћи ратним рањеницима и болесницима“ узело је велике размере.

У предавањима и у књизи, Ђорђевић је изнео убедљиве аргументе у прилог оснивања таквог друштва у Србији, у којој су се очекивали ратови за пуну самосталност и за ослобађање осталих српских земаља. Предложио је да се у Београду оснује „Централна управа приватне помоћи за ратно доба“, или да се „нека од већ постојећих дружина, н. пр. Грађанска Касина са београдским женским друштвом приме тога посла“. Сугерисао је да би те две дружине могле изабрати „нарочити извршни одбор, који би се попунио свима стручњацима и свима вишим грађанским чиновницима у престоници, који би изјавили своју готовост, да цело своје слободно време посвете целима приватне помоћи“, не сумњајући у „готовост тих родољуба и филантропа, којима ће се управа обратити“.

Предложио је да се у мирно доба дружине баве помагањем „погорелаца, оних који страдају од епидемија, од поплаве, града, оних који се осакате па нису више у стању издржавати своју породицу“ и подизањем „хуманитарних завода за слепце и богаље, за сирочад и находчад, итд“ и да се тако припремају да „са пуним рукама притрчи у помоћ [...] кад букне рат“.

Предложио је да се у *Управу Друштва приватне помоћи* или *њен Централни одбор* у Београду укључи „што више имућних људи, што је могуће више признатих, опште поштованих људи и што је могуће више [...] људи који се разумеју у вођењу већих домазлука“ а који не подлежу мобилизацији у случају рата. Након што би тако конституисани *Централни одбор* од власти био потврђен као *јавно друштво*, требало би да се изда „проглас и позив целом народу, свим варошима и паланкама са позивом на оснивање окружних и месних друштава за помоћ рањеницима и болесницима“.

Да би проглас био што успешнији, предложио је да „Централни одбор разашље своје најодличније чланове из унутрашњости [...] да својом личном интервенцијом осигурају да

се бар у сваком окружном месту подигне по једно друштво или одбор, да тима дружинама разјасне, како циљ општу, тако и путеве којима се она постизава“. Сугерисао је да се такви изасланици пошаљу у српске вароши Аустроугарске, да би се и у њима основала таква друштва, која би била у вези са Централним одбором у Београду. Сматрао је и да треба одмах ступити у „свезу са Цетињем“ (тј. Црном Гором) и са *Централним међународним друштвом за приватну помоћ* у Женеву и са сличним друштвима у Русији. Предвидео је и минимални улог који сваки члан „друштине за приватну помоћ“ треба да плаћа месечно, затим је саветовао да треба приређивати беседе и балове у корист рањеника, и да се треба директно обраћати богатијим људима за помоћ и потпору. За време рата, чланови би требало да служе као болничари у ратним болницама, а болеснички нудиоци и нудиље у државним и приватним болницама.

Предложио је и да се, када се буде прикупио довољан број „драговољаца“ у београдској Варошкој и београдској Војној болници организују предавања за болничаре и нудиље, не сумњајући да ће „сви београдски лекари ставити своје услуге на расположење централном одбору“. Изразио је очекивање да ће се за драговољце-болничаре и нудиље јавити већина свештеника, калуђера и богословаца, затим учитељи и учитељице основних школа, професори средњих и великих школа и ђаци Велике школе, сви који у ратно доба не подлежу мобилизацији и да, када се буде направио списак од око 2.000 „драговољаца“, треба формирати веће групе „које би на смену практиковале у београдским болницама и са којима би 3 до 4 лекара свршило нужну спремну најдаље за два месеца“.

Владан је предложио и да *Централни одбор за приватну помоћ* пошаље поузданог човека у стране земље да купује оно што се од потребног прибора не може набавити у Србији и да врбују (стране) лекаре за службу у резервним болницама Друштва, да још у мирно доба начини са њима уговор, бирајући по могућности лекаре, који знају бар неки словенски језик, ако не знају српски, при чему се изасланик не би требао ограничавати само на докторе целокупне медицине, већ да анагажује и свршене медицинаре који још увек нису положили све ригорозуме на медицинским факултетима а који би пристали да у српским приватним болницама раде као лекарски помоћници са скромнијом наградом. Владан је веровао да „ваља да се спремимо да можемо сместити и лечити 15.000 рањеника и болесника“. У то време је у Србији било око 100 лекара и лекарских помоћника. Рачунао је да „из аустријске Србије можемо рачунати на 45 лекара и 49 медицинара старијих година, од хрватских, словенских и бугарских лекара да ће нам притрчати у помоћ, које из братске љубави, које за добру плату још 50, те би било око 250 лекара и лекарских помоћника“, а рачунао је и да би се нашао и који странац, те би потреба у лекарима била донекле задовољена.

Предвидео је и оснивање *централној мајаџина* потребног приватној помоћи у време рата и *мајаџина* по окупацији који нису близу државне границе и направио је детаљан списак лекова, санитетског материјала, хране и свих других потрепштина за лечење и неговање рањеника, који би били депоновани у друштвеним магацинима.

Предложио је и да *Централни одбор приватне помоћи* код владе издејствује право на бесплатну употребу државних пошта, телеграфа, превозних средстава и друштвених

зграда за „сваку преписку, депешу, аманет, путовање и смештање људи у служби приватне помоћи рањеницима и болесницима“.

Указао је и на неопходност да Централни одбор ступи у везу са управом Војног санитета „како би све било у договору са државном помоћи што год би предузимала приватна помоћ“. Веровао је да „од поштења, умешности, окретности и пожртвовања тих друштвених посленика при војсци највише зависи хоће ли приватна помоћ бити од вајде на самом бојишту или не“. Сходно својим искуствима током француско-немачког рата, предложио је читав низ других мера у циљу ефикасније помоћи Друштва.

Владанова предавања су оставила тако снажан утисак да је одмах након што је завршено друго предавање (8. јануара 1876.) *Одбор Грађанске касине* одлучио да преузме иницијативу да се предлог оствари па је позвао београдске грађане из свих кругова друштва, за које се могло претпоставити да ће се својски заузети за остваривање изнесеног предлога да дођу на „приватни збор“ у Грађанској касини. Збор је одржан 18. јануара 1876. године са циљем да се оснује *Српско друштво за приватну помоћ рањеницима и болесницима*. На збору, на који се одазвао велики број угледних грађана, Владан је најпре прочитао делове свог другог предавања, који су се односили на организацију Друштва. Велика већина сложила се са Владановим предлогом за оснивање *Друштва* и прихваћен је његов предлог организације Друштва и предлог да се за председника друштва изабере Његово високо преосвештенство, г. Митрополит Михаило Јовановић. Договорено је и да *Привремени одбор* изради нацрт *Статута* и да се што пре сазове нови збор на коме би се нацрт Статута размотрио и прихватио.

Два дана касније (20. јануара 1876.) *Привремени одбор* је разматрао пројекат *Статута* друштва који је Владан припремио. Кад је 25. јануара 1876. године по старом календару (6. фебруара по новом календару), *Привремени одбор* сазвао нови збор у општинској дворани, почело се са уписивањем чланова и давањем прилога.

На збору су уз мање измене усвојена *Правила Главног српског друштва за приватну помоћ рањеницима и болесницима у време рата*, која је припремио др Владан Ђорђевић. Усвојен је и *Пројекат грађанства* који се завршавао са „Живео Књаз, живео народ српски“.

Међутим неки утицајни чланови Одбора који су веровали „да је у Србији династичка револуција на прагу“, нису прихватили тај предлог, па су тражили „да се у прогласу поправе неке стране речи“. Док је та група у другој просторији „поправљала стране речи“, један од присутних је предложио да се „замоли књаз Милан да се прими покровитељства над друштвом“. Предлог је једногласно прихваћен уз неколико одушевљених повика „Живео!“ Владан је веровао да је то добар предлог јер би „друштво са Митрополитом као председником и Књазом као заштитником, за своју циљ могуће учинити сто пута више него без тога“. Нажалост „комисија за поправљање страних речи“ се убрзо вратила у салу са својим „елаборатом“, али на чуђење присутних, међу туђинске стране изразе узела је израз „Живео књаз српски Милан М. Обреновић IV-ти, живео народ српски!“. Држећи да нема „српскијег израза од овога“, др Владан Ђорђевић је протествовао, али без успеха.

После неколико дана размишљања, поднео је оставку на чланство због „тако нечувеног гласања у коме три бивша министра његове светлости [...] гласају против усклика

„Живео Књаз, живео народ!“ У образложењу оставке навео је да није хтео да одмах да оставку већ да „неколико дана размисли [...] да доцније сам себи не би пребацивао да је у тренутку узбуђења учинио нешто што доцније не би могао правдати пред својом савешћу“, па након што је „зрело размислио, држао је да његова дужност као официра, као личног лекара Његове Светлости, као човека који овој земљи, што га је одхранила жели искрена добра у часу њена искушења, захтева од њега да даде оставку на рад у друштву“. Оставка се завршавала молбом председнику да оставку прочита на првој седници Одбора.

Тако се десило да је др Владан Ђорђевић, који је три пута без успеха иницирао оснивање Друштва, који је својим изврсним предавањима, тек у четвртог покушају успео да оснује *Српско друштво за приватну помоћ рањеницима и болесницима*, који је направио пројекат његове организације, дефинисао методе рада, написао нацрт Устава који је усвојен са малим корекцијама, разочаран поступцима групе људи који су од почетка друштво почели злоупотребљавати у политичке сврхе, дао оставку на чланство у тренутку кад је оно било тек основано и кад је требало да почне да ради на принципима које је управо он дефинисао. И поред нанете му увреде, кнез Милан је убрзо Друштву поклатио 1200 динара (вредност око 100 ћесарских дуката).

Министар војни казнио је Владана Ђорђевића са 8 дана гарнизонског затвора што је књигу *Црвен крст на белој застави* „објавио без његове дозволе“. У позадини била је увреда Ј. Ристићу, кога је у књизи назвао „Књазом над Књажевима“. Казна је одмах извршена.

Српско друштво Црвеног крста се ипак добро развијало па је поред *Централног одбора*, за кратко време широм Србије основало 35 *йодогбора*. Пет дана пре почетка Првог српско-турског рата (30. јуна 1876.), кнегиња Наталија је постала заштитница Друштва.

Владан Ђорђевић био је веома задовољан оним што је Друштво урадило у ратовима које је Србија водила. Већ у српско–турским ратовима (1876/78), Српско друштво Црвеног крста оправдало је очекивања, па је Владан могао да каже: „од 25.000 рањеника, колико смо их [...] имали у првом српско-турском рату, није било ваљда ни једнога коме, поред државне, није указана и приватна помоћ“ а да је „у српско–бугарском рату 1885. године Српско друштво Црвеног крста, Српској војсци учинило велику помоћ, не само у разноврсном санитетском материјалу и другом болесничком прибору и новцу већ и у својим санитетским формацијама – санитетским колонама које је оно још у миру спремало за транспорт рањеника у рату“ [3].

Говорећи на прослави 50-годишњице Српског лекарског друштва 1922. године, Владан се осврнуо на рад друштва која је основао, међу којима и на *Српско друштво Црвеног крста*, о коме је, очигледно са поносом рекао:

„Радујем се што данас могу констатовати да је [...] Српско друштво црвеног крста, организујући српску приватну помоћ војном санитету у рату, и посредујући за приватну помоћ свега цивилизованог света, Србији учинило у пет ратова, за њене рањенике и ратне болеснике више него што је српска држава могла да учини, а за време катастрофе Светског рата, Српски црвени крст постаде једини представник српске државе за потлачену отаџбину и за њене заробљене синове у туђинским државама“ [4].

Оцењујући улогу коју је српски Црвени крст одиграо у балканским ратовима и у Првом светском рату, др Лазар Генчић је с правом рекао да је на „почетку Светског рата наша војска имала мало свог материјала, да би и са негом својих многобројних рањеника врло рђаво прошла да не беше помоћи из магацина Српског црвеног крста“, па тако „да др Владан у целом свом животу није ништа друго урадио сем што је основао Српско друштво црвеног крста, то би било довољно да га сви ми, који припадамо генерацији која је учествовала у друштвеним покретима, радovima па и ратовима, који су нас довели до ове снаге и величине, па и будућа покољења, имамо сматрати као једног од наших најпознатијих старијих раденика“, те да ће „оснивање Српског друштва црвеног крста остати [...] једна од највећих творевина др Владана“ [5]. И други су истицали велике заслуге Српског друштва Црвеног крста и Владанове заслуге за његово оснивање [6, 7, 8, 9].

На прослави 50-годишњице Друштва (1926) др Владан Ђорђевић је одржао предавање под називом „Срце и душа Европе. Прилог за историју првих педесет година у животу и раду Друштва црвеног крста у опште и Српског друштва црвеног крста на по се“, које је наредне године објављено као засебна књига [3].

ЛИТЕРАТУРА

[1] Ђорђевић Владан. *Црвен крст на белој заслани*. Јавна предавања која је у корист херцеговачких рањеника у дворанама београдске Грађанске касине 2. и 8. јануара 1876. држао Др Владан Ђорђевић, лични лекар Њ. Св. књаза српског М. М. Обреновића IV. Државна штампарија, Београд, 1876.

[2] Ђорђевић Владан. *Војно-лекарска исма*. Издање Министарства Војног, Београд, 1872; 24–53.

[3] Ђорђевић Владан. *Срце и душа Европе. Прилог за историју првих педесет година у живоју Друштва Црвеног Крста уопште и Српског Друштва Црвеног Крста на по се*. Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд, 1927.

[4] Ђорђевић Владан. *Говор на прослави Педесетогодишњице Српског лекарског друштва. Српски архив за целокујно лекарство*, 1922; св. 8, 9, 10, 11, и 12: 331–360.

[5] Генчић Лазар. *Рад и значај Д-ра Владана Ђорђевића за Црвени крст Србије. Српски архив за целокујно лекарство*, 1931; св. 2: 172–179.

[6] Драгић Милорад. *Црвени крст на белој заслани*. 150 година од рођења оснивача Српског лекарског друштва и Црвеног крста др Владана Ђорђевића. 1994.

[7] Јоанновић Ђорђе. *О животу и раду Др Владана Ђорђевића. Српски архив за целокујно лекарство*, 1931; св. 2:155–163.

[8] Драгић Милорад. *Др Владан Ђорђевић. Похвале и напади на његов рад*. (12 страна куцаног текста у Музеју Српског лекарског друштва).

[9] Јоксимовић М. Хранислав. *Живот и рад Српског друштва Црвеног крста и Друштва црвеног крста С. Х. С. од 6. фебруара 1876. до 6. фебруара 1926*, Београд 1926.

Radoje Čolović

VLADAN ĐORĐEVIĆ, INITIATOR AND FOUNDER OF “THE SERBIAN SOCIETY
FOR PRIVATE ASSISTANCE TO THE WOUNDED AND SICK SOLDIERS” (SERBIAN
RED CROSS SOCIETY)

S u m m a r y

Having worked in the German war medical corps during the French-German war in 1870/71, Dr Vladan Đorđević became aware of the enormous and irreplaceable importance of the “private assistance” in caring for war wounded and sick soldiers, and therefore he decided to try to found such a society in Serbia.

After three unsuccessful attempts, he delivered two “public lectures” on 2 and 8 January 1876, which he later published in the book *Crven krst na beloј zastavi* in which he strongly advocated the foundation of the “Serbian Society for Private Assistance to the Wounded and Sick Soldiers”. In addition to providing an outstanding argumentation in favor of its foundation, he made a detailed project of its organization and structure, defined methods of its function and methods of funding, he drafted its Statute, which was accepted with small corrections, and therefore the Society was founded on 25 January in 1876 and was soon recognized by the International Red Cross in Geneva. On 24 March 1876 Serbia signed the Geneva Convention for the protection of war wounded and sick soldiers and medical personnel.

The Serbian Society of the Red Cross substantially contributed to taking care of wounded and sick soldiers during the wars Serbia led in the following decades.

Keywords: Serbia, Red Cross Society, founder, Dr Vladan Đorđević